

якщо зробити їх об'єктом спеціального чи аналізу зв'язати з наочною основою (наприклад, визначення понять «річкова долина», «заплава», «русло», «дельта» і ін.).

Щоб навчити школярів самостійно застосовувати загальні поняття, використовуються типові (репродуктивний метод) і творчі чи проблемні завдання (частково-пошуковий і дослідницький методи).

Формування одиничних понять має свої особливості. Їх вивчення припускає локалізацію, визначену прив'язку до земної поверхні, до географічної карти. Тому одною з істотних ознак одиничних об'єктів є - їх географічне положення. У курсах фізичної й економічної географії виявлення географічного положення з цієї причини має винятково важливе значення. При цьому необхідна опора на географічну карту. Одиничні поняття, як і загальні, тісно зв'язані між собою.

Ще одна важлива особливість формування одиничних понять полягає в тому, що воно відбувається, як правило, на базі загальних. Так, поняттю про клімат Африки передують засвоєння загальних понять «клімат», «кліматотворчі фактори», «кліматичний пояс». У свою чергу, одиничні поняття конкретизують загальні, збагачують їх, роблять засобом пізнання досліджуваного матеріалу. Одиничні поняття вимагають для свого засвоєння, як правило, географічної карти. Поряд з ними важливі стінні картини й інші наочні засоби. Географічні поняття можуть бути засвоєні на різних рівнях.

ПОТЕНЦІЙНО ТВОРЧО ОБДАРОВАНІ СТАРШОКЛАСНИКИ: СПЕЦИФІКА ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ

Друченко А.М.,
викладач кафедри психології

*Міжнародний університет «Рівненський економіко-гуманітарний інститут»
імені академіка Степана Дем'янчука*

Явище творчої обдарованості, або креативності, є одним з найбільш складних психологічних феноменів. Проблема вивчення даного явища, будучи тісно пов'язаною з проблемою виявлення та дослідження людських здібностей, не є, власне, новою психологічною проблемою. Слід зазначити, що явище людських здібностей завжди і всюди у світовій історії викликало величезний інтерес. Періодично перед людською спільнотою поставали питання на кшталт таких, як, скажімо, звідки беруться люди здібні і нездібні, талановиті і бездарні? Чому не будь-який «вундеркінд» стає генієм, а генії зустрічаються так рідко? Але якщо раніше ці питання не виходили за межі звичайної людської допитливості і не надто гостро вимагали відповідних пояснень, то у наш час проблема людських здібностей переростає у серйозну соціальну проблему. Що ж стосується проблеми творчої обдарованості, то вона нині у всій своїй глобальності постає перед усім цивілізованим світом. Прискорення НТП, лавиноподібне наростання різноманітних інформаційних потоків та необхідність чіткої орієнтації у них кидають виклик, зокрема, психологам у формі низки відповідних складних завдань. Сучасному суспільству потрібно все більше людей, які б не лише добре володіли своїм фахом, а й були здатними до активної творчої діяльності.

Якщо ж зважити ще й на те, що знання все швидше починають старіти і потребують постійного поновлення, що на наших очах відмирають одні і народжуються інші професії, що частка розумової праці і творчої діяльності людей майже всіх професій має тенденцію до прискореного зростання, то це означає, що творчу обдарованість людини слід розглядати як один з найістотніших аспектів її суб'єктних властивостей, а завдання її успішного розвитку - одним з найважливіших завдань у навчальній та виховній роботі, що здійснюється будь-яким сучасним суспільством.

Вивчення психологічних механізмів різних типів обдарованості, пошук талановитих дітей та молоді, створення найсприятливіших умов для їх розвитку є однією з актуаль-

них, як у теоретичному, так і в прикладному аспектах, проблем сучасності. У відповідній психологічній літературі (Гільбух Ю.З., Гнатко М.М., Лейтес Н.С., Максименко С.Д., Моляко В.О., Тихомирова Л.Ф., Юркевич В.С. та інші)[1; 4; 7; 8; 11] широко висвітлюються теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, прикладні форми реалізації відповідних теоретичних надбань сучасної психологічної науки, ставиться питання про пошук шляхів розвитку обдарованості школярів тощо. Нові типи шкіл чекають конкретних практичних програм навчання і розвитку творчого потенціалу учнівської молоді. Творчий потенціал нації можна розпродати як один з видів невичерпних природних ресурсів, раціональне використання яких є запорукою розв'язання проблем сучасності, як економічних, так і політичних, національних, технічних тощо. Держава, яка нехтує цим потенціалом, є приреченою на стагнацію і не має майбутнього.

Євангельська притча розповідає про раба, який, отримавши від пана монету, закопав її в землю, замість того, щоб пустити в обіг і одержати прибуток. Щось подібне, на жаль, має місце і в нашій країні, яка практично щорічно втрачає тисячі юних обдарувань, талантів, оскільки у більшості конкретних випадків є відсутніми належні умови для їхнього повноцінного творчого розвитку.

У контексті наведеного вище постає питання можливості реалізації творчо обдарованих індивідуумів поза наявністю відповідних зовнішніх умов, часто-густо навіть усупереч останнім, якщо вони є явно несприятливими. Що ж дозволяє людині діяти наперекір зовнішнім перешкодам? Вочевидь, ключовою психічною функцією, яка забезпечує можливість таких дій, є ніщо інше, як воля.

Необхідно відзначити, що проблема волі має багатовікову історію, але і в наш час ми не можемо обґрунтовано говорити ні про масштабний обсяг досліджень, ні про значні досягнення у цій сфері, ні про її популярність. І це при тому, що свого часу поняття волі було однією з трьох основних категорій психології (розум, почуття, воля). З центру понятійної системи психології поняття волі поступово відтіснялося на периферію, що виражалось у падінні інтересу психологів до проблеми волі, у зниженні кількості публікацій на цю тему і відставанні рівня теоретичних, експериментальних та прикладних досліджень порівняно з іншими розділами психології [16]. Аналізуючи понятійний апарат сучасної психології, М.Т. Ярошевський відзначає, що поняття волі не входить до низки основних понять психології ХХ ст.[17]. Автори психологічних словників відзначають, що у психології США практично не використовується термін «воля» і навіть ставиться під сумнів цінність самого поняття «волі»[14]. Спостерігається спад інтересу до явища волі і в нашій країні. Виникає питання про причини злетів і падінь інтересу до цієї проблеми. На думку вчених, є три причини, які зумовлюють зниження інтересу до досліджень у сфері психології волі: 1/ методологічні складнощі; 2/ складнощі теоретичного розуміння волі; 3/ методичні складнощі емпіричного дослідження[10].

Слід відзначити, що до цих пір погляди психологів різко розходяться, навіть стосовно вузлових питань, пов'язаних з даною проблемою. Одні заперечують наявність волі як самостійного психологічного явища, ставлять під сумнів цінність поняття «волі», інші, навпаки, відстоюють реальність її самостійного психологічного статусу, треті виділяють у ній лише один аспект - механізм подолання виникаючих у життєдіяльності суб'єкта складнощів та перешкод[9; 10; 16].

Питання щодо сутності волі з самого початку її вивчення було тісно пов'язаним з проблемою мотивації, з проблемою пояснення причин та спонукальних механізмів активності людини. І це не випадково, оскільки зазначені сфери психологічної науки вивчають, по суті, одну і ту ж проблему - проблему психічних механізмів, які обумовлюють наявність свідомої, цілеспрямованої поведінки людини [9].

Але це не заважає вченим в одному випадку ототожнювати волю і мотивацію, а в іншому - відривати їх одне від одного. Врешті-решт це призводить до того, що мотивація у більшості випадків вивчається як самостійна проблема. Таким чином, воля і мотивація розглядаються психологами здебільшого як окремі психологічні феномени[10; 13].

Якщо ж повернутися до розгляду явища креативності, то слід указати на те, що це явище тлумачиться різними дослідниками по-різному[1; 5; 12].

М.М.Гнатком свого часу була висунута і обґрунтована концептуальна «двоєдина» модель феномена креативності з виділенням і принципів розведенням двох основних метаформ цього явища: потенційної креативності та креативності актуальної. Згідно з цією моделлю, потенційна креативність - це такий тип творчої обдарованості, який характеризує її носія з боку готовності останнього до набуття в процесі життєдіяльності актуальної креативності, тобто до набуття готовності безпосередньо проявити творчу активність; така креативність виступає як креативність «до діяльності», «така, що може стати», як «у принципі», за певних зовнішніх умов досягнути стану, що дозволяє реалізувати творчі прояви; відтак, потенційна креативність - «креативність у можливості», необхідна суб'єктна умова творчості [7].

Актуальна креативність - це такий тип творчої обдарованості, який характеризує її носія з боку його безпосередньої готовності до проявів творчої активності; така креативність виступає як продукт, метафорично висловлюючись, «взаємодії» індивідуальних якостей носія потенційної креативності (насамперед його потенційної креативності) зі змістом певного соціально значущого виду діяльності, обставинами та умовами здійснення останнього, тобто «взаємодій», що реалізуються у контексті контакту носія потенційної креативності з обраним ним (одним чи декількома) соціально значущим видом діяльності; таким чином, актуальна креативність - це «креативність у дійсності», «определена, соціалізована» креативність [7].

Таким чином, потенційна креативність - це креативність у можливості. Щоб креативність у можливості стала креативністю в дійсності - актуальною креативністю, перша повинна бути підданою кардинальному перетворенню шляхом засвоєння її носієм певного виду діяльності [7].

З огляду на наведену вище концепцію креативності одним з основних завдань сучасної психології творчої обдарованості, психології креативності є, на наш погляд, вивчення, досконале емпіричне дослідження та встановлення основних психологічних закономірностей процесу трансформації, перетворення потенційної креативності у креативність актуальну. Цей процес отримав робочу назву «актуалокреативогенез» (аналогічно таким термінам як «онтогенез», «філогенез»), що дає відповідну аббревіатуру - АКГ.

Як засвідчили попередні дослідження М.М.Гнатка, даний процес складається з декількох етапів, періодів: дошкільного (вік 3-7 років), шкільного (вік 7-17 років) та постшкільного (вік 17-20 років і більше). Останній з указаних періодів завертає процес становлення і формування актуальної креативності, набування потенційно креативним індивідом самобутнього, певною мірою автономного, актуального креативного статусу і є відносно цілісним, тоді як два перших указаних періоди, у свою чергу, складаються кожний з трьох істотно відмінних між собою фаз. Так, дошкільний період АКГ складається з «сенсібілізаційної» (вік 3-5 років; визначальна тенденція - прагнення потенційного креатива до максималізації контактів з найрізноманітнішими якостями оточуючого світу: формами, розмірами, відтінками барв, тобто підвищена чутливість потенційних креативів до указаних якостей), «сатураційної» (вік 5-6 років; визначальна тенденція - перенасичення потенційного креатива продуктами активної пізнавальної взаємодії з універсумом, яскраво виражений спад відповідного прагнення і пов'язаної з ним активності) та «орієнтаційної» (вік 6-7 років; визначальна тенденція - пошук потенційним креативом імпонуючих, привабливих орієнтирів виконання тих чи інших доступних діяльностей: читання, ходіння, гоління тощо у вигляді відповідних ланцюжків нескладних дій) фаз. Щодо шкільного періоду АКГ, то його складають «наслідувальна» (вік 7-12 років; визначальна тенденція - переважання у активності потенційного креатива наслідувальних дій і поступовий перехід від домінування копіювального наслідування до наслідування імітаційного та перевтілювально-творчого), «ідентифікаційна» (вік 12-15 років; визначальна тенденція - яскраво виражена наявність у потенційного креатива ідентифікаційних, ототожнювальних зв'язків з особистістю того чи іншого об'єкта ідентифікації, як правило, визначного діяча у обраній соціально значущій сфері діяльності) та «індивідуаційна» (вік 15-17 років; визначальна тенденція - поступове звільнення

потенційного креатива від встановлених ідентифікаційних зв'язків з обраним об'єктом ототожнення і розгортання процесу набування ним самостійного актуального креативного статусу) фази [6].

Відштовхуючись від наведеної теорії креативності та явища актуалокреативогенезу, ми і розробляли наше дослідження особливостей вольової сфери особистості у потенційних креативів, що перебувають на індивідуаційній фазі АКГ, враховуючи гостру актуальність встановлення особливостей вольової функції творчо обдарованих осіб.

Прояв волі (власне «сили волі», вольового зусилля) у різних ситуаціях змушує говорити про вольові якості особистості. При цьому, як саме поняття «вольові якості», так і конкретний набір цих якостей залишаються невизначеними, що змушує деяких вчених сумніватися в дійсному існуванні цих якостей. Проте більшість дослідників явища волі визнають їхню наявність. Е.П. Ільїн так інтерпретує ці утворення: «Вольові якості — це особливості вольової регуляції, яка проявляється в конкретних специфічних умовах, зумовлених характером труднощів, які долаються» [10]. Різні автори виділяють від 10 до 34 вольових якостей особистості. Найчастіше відзначають існування таких вольових якостей, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, самостійність, сміливість, стійкість, ініціативність, самовладання тощо [3; 10; 13].

Ретельний аналіз схилив нас до думки, що найбільш важливими та показовими характеристиками вольової сфери людини, зокрема, потенційного креатива, є такі вольові якості як наполегливість, терпеливість, самоконтроль.

Враховуючи, що вольова сфера особи досягає достатнього рівня структурованості та вираженості у віці близько 15-16 років, ми зосередили свою увагу на потенційних креативах, які перебувають на індивідуаційній фазі актуалокреативогенезу, тобто на творчо обдарованих старшокласниках віком від 15 до 17 років.

Провівши попереднє пілотажне обстеження потенційних креативів указанного віку, ми виявили, що у креативів, порівняно з їхніми ровесниками-некреативами, рівень вираженості основних вольових рис, зокрема таких, як наполегливість, терпеливість та самоконтроль, є істотно вищим. Це дозволило нам сформулювати відповідну робочу гіпотезу нашого основного дослідження і розробити схему останнього.

Вона включила в себе два основних етапи: перший - на виявлення потенційних креативів та некреативів, другий - на встановлення, як у перших, так і в останніх, особливостей вольової сфери особистості.

Першопочаткова вибірка, яка була збалансована за основними показниками (стать, сімейний статус батьків тощо), складала 119 осіб.

Для виявлення потенційних креативів, які утворили експериментальну підгрупу досліджуваних, та некреативів, які утворили контрольну підгрупу досліджуваних, були застосовані так звані тести «на креативність» Дж.Гільфорда та Е.П.Торранса (ТТСТ - фігура на формі А). Ці дві методики вважаються найбільш оптимальними та прийнятними для ідентифікації творчо обдарованих осіб з-поміж інших відповідних методик: тестів Дж. - Гетцельса — Г.Джексона на оперування варіантами значень, тесту С.Медника РАТ (тест окремих асоціацій), методики «креативного поля» Д.Б.Богоявленської [2; 5; 15] тощо. Обрані нами методики призначені для обстеження індивідуумів віком від 12 до 21 року, що цілком відповідає віковим обмеженням нашої вибірки.

Результати цього етапу дослідження засвідчили, що зі 119 осіб 17 осіб є явними креативами, а 29 - відповідно явними некреативами. При цьому коефіцієнт кореляції Пірсона r між результатами тесту «на креативність» Дж.Гільфорда та результатами ТТСТ склав 0,72, що є переконливим свідченням високого рівня відповідності між даними, отриманими з допомогою названих методик. Це дозволило нам обґрунтовано покладатися на підсумки першого етапу дослідження. За цими підсумками ми сформували експериментальну та контрольну підгрупи для наступного етапу дослідження; кожна з цих підгруп включила по 15 осіб: майже всіх виявлених яскраво виражених креативів та некреативів з найнижчими показниками за обома використаними тестами «на креативність».

Другим етапом у проведенні нашого емпіричного дослідження було встановлення рівня вираженості деяких вольових якостей особистості у представників виділених експери-

ментальної та контрольної підгруп. Відзначимо, що оскільки у вольових діях для досягнення цілі доводиться часто зустрічатися не тільки з зовнішніми, а й внутрішніми перешкодами, що виникають при прийнятті певного рішення та його подальшому виконанні, суттєвими вольовими якостями є самоконтроль, витримка, самоопанування. У ході підготовки та приймання рішення вони забезпечують панування вищих мотивів над нижчими, загальних принципів над миттєвими імпульсами і хвилинними бажаннями, у процесі виконання рішення — необхідне самообмеження, нехтування втотою тощо задля досягнення мети. Окрім того, у дітей старшого шкільного віку у регулюванні власної поведінки виникають певні складнощі. Поява нових потягів у період статевого дозрівання висуває нові підвищені вимоги до волі. Для уникнення підпорядкування поведінки потужним імпульсам, що породжуються актуалізованими біологічними потягами, необхідним є зміцнення свідомої основи волі[3]. Тому надзвичайно важливого значення набуває така вольова риса особистості як **самоконтроль**.

Деяке напруження, яке потребує певної витримки, терпіння, може виникати в старшокласника у зв'язку з ускладненням його відносин з іншими людьми. Він уже не є дитиною, але ще не може повною мірою вважатися дорослою людиною. Сам він особливо гостро відчуває перше, тоді ж як дорослі у своєму ставленні до нього нерідко особливо наголошують на другому. Для того, щоб за таких обставин зберігати душевну рівновагу і певний рівень взаєморозуміння з оточуючими старшокласнику абсолютно необхідно проявляти таку вольову рису особистості як **терпеливість**.

Третя вольова риса особистості, яку ми досліджуємо, **наполегливість** більшістю дослідників вважається найціннішою якістю сильної волі, оскільки вона полягає в тому, щоб, не дивлячись на складнощі, перешкоди, завжди доводити розпочату справу до кінця, цілеспрямовано прагнучи досягнення своєї мети. Ця вольова якість найбільшою мірою, порівняно з іншими, виділеними нами, є пов'язаною з мотиваційною сферою особи[10], що також доволі важливо, хоча ми у цьому дослідженні свідомо не акцентували свою увагу на зазначеному зв'язку.

Для безпосереднього встановлення рівня вираженості виділених якостей вольової сфери особистості у досліджуваних ми обрали блок взаємоузгоджених психологічних тестів-опитувальників, розроблених групою російських дослідників феномена волі[10].

Один з цих тестів, що виявляє вираженість довільного самоконтролю, запропонований Т.С.Никифоровим, В.К.Васильєвим та С.В.Фірсовою; другий, на виявлення вираженості терпеливості, та третій, на виявлення вираженості наполегливості, є розробленими Є.П.Ільїним та Е.К.Фещенком. Ці методики добре себе зарекомендували у відповідних дослідженнях і характеризуються прийнятними показниками достовірності отримуваних даних[10]. Для більшої певності, тим не менше, ми провели пілотажне дослідження з застосуванням цих методик на відповідних особах при вибірці обсягом 50 осіб. Для статистичної оцінки отриманих результатів використовувався, зокрема, коефіцієнт ретестової надійності Пірсона, який склав 0,52, що є свідченням високої надійності відповідних даних, оскільки коефіцієнт ретестової надійності знаходиться у проміжку $jj < 0,71$ [2].

Отримані на другому етапі дослідження результати ілюструються таким фрагментом підсумкової зведеної таблиці:

Креативи Некреативи

№ п/п	Само-конт-роль	Напо-легли-вість	Терпе-ли-вість	№ n/n	Само-конт-роль	Напо-легли-вість	Терпе-ли-вість
1	51	9	11	1	32	5	6
2	43	12	10	2	28	6	5
3	61	12	10	3	21	7	6
4	58	12	9	4	36	9	7
5	69	15	12	5	29	7	4
6	57	12	11	6	25	7	7
7	49	9	9	7	18	5	5

8	42	11	10	8	21	6	8
9	51	13	14	9	31	7	5
10	39	8	10	10	29	5	5
11	54	15	13	11	18	5	3
12	36	10	9	12	23	6	4
13	35	8	7	13	20	7	4
14	61	12	10	14	27	5	6
15	53	13	10	15	29	6	5

Таблиця 1. Отримані показники рівня вираженості вольових рис особистості.

Як видно з цієї таблиці, самоконтроль, терпеливість та наполегливість у потенційних креативів є явно більш вираженими, ніж у їхніх однолітків-некреативів. Для встановлення міри статистичної значущості відмінностей між показниками рівня вираженості виділених вольових якостей у підгрупах потенційних креативів та некреативів ми використали t-критерій Ст'юдента. Цей критерій склав у нашому випадку 0,99, що є переконливим свідченням явної статистично значущої відмінності між указаними показниками представників експериментальної та контрольної підгруп нашого дослідження.

Що стосується міри взаємозв'язку між вираженістю креативності та виділених вольових рис особистості, то зауважимо, що значення відповідного коефіцієнта кореляції Пірсона r по всій репрезентативній вибірці (що включала як експериментальну, так і контрольну підгрупу) потрапили у проміжок від 0,44 до 0,67. Це є свідченням наявності достатньо вираженого відповідного взаємозв'язку.

Отримані нами дані також засвідчили, що виділені якості вольової сфери особистості є тісно пов'язаними між собою. Свідченням цього постають значення цього ж таки коефіцієнта кореляції, але обрахованого щодо результатів використаних трьох тестів-опитувальників, спрямованих на дослідження вольової сфери індивідуума. Ці значення мають такий вигляд (даємо спрощене формулювання відповідних кореляцій як взаємозв'язку означених вольових якостей): самоконтроль — наполегливість: $r \gg 0,74$; самоконтроль — терпеливість: $r \gg 0,73$; наполегливість — терпеливість: $r \gg 0,83$.

Отже, як підсумок, маємо усі підстави стверджувати таке:

1/ у старшокласників віком 15-17 років існує доволі істотний взаємозв'язок між рівнем вираженості таких вольових якостей особистості, як самоконтроль, наполегливість, терпеливість, та рівнем вираженості креативності;

2/ потенційні креативи у віці 15-17 років характеризуються значно вищою вираженістю таких вольових якостей, як самоконтроль, наполегливість та терпеливість, ніж їхні однолітки некреативи;

3/ зустрічаються окремі потенційні креативи та окремі некреативи указанного віку, рівень вираженості зазначених вольових якостей яких істотно відрізняється від встановлених середньостатистичних показників для виділених категорій старшокласників.

Ми припускаємо, що виявлений нами взаємозв'язок обумовлюється, зокрема, дією оточуючого середовища на творчо обдаровану особистість, а також впливом навчання та виховання на формування вольових рис потенційних креативів.

Насамкінець зазначимо, що подальше дослідження даної проблеми є досить перспективним і відкриває багато можливостей у сприянні формуванню необхідних мотиваційно-вольових якостей особистості потенційних креативів віком 15-17 років.

РЕЗЮМЕ

Стаття розкриває результати теоретико-емпіричного дослідження присвяченого виявленню деяких особливостей вольової сфери потенційно креативних старшокласників. Зокрема відображено специфіку потенційних креативів цього віку, порівняно з їхніми ровесниками - некреативами у тому, що потенційні креативи характеризуються підвищеним взаємозв'язком між наполегливістю і терпеливістю.

RESUME

The article deals with the results of theoretical - emperkal reserches devoted to the revealing

of some peculiarities in the sphere of will of the potentially creative senior pupils. Besides, the specifics of potential creative pupils of this age are depleted in comparison with their non-creative mates. Potential creativity is characterized by the improved interaction between persistency and patience.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. - Ростов-на-Дону: Рост. ГУ, 1983.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике / Отв. ред. Крымский С.Б. - К.: Наукова думка, 1989. - 200с.
3. Высоцкий А.И. Волевая активность школьников и методы её изучения. - Челябинск, 1979.
4. Гильбух Ю.З. Внимание: одаренные дети. - М.: Знание, 1991. - 80с.
5. Гильфорд Дж.П. Три стороны интеллекта // Психология мышления / Под. ред. Матюшкина А.М. - М.: Прогресс, 1965. - С.256-280.
6. Гнатко М.М. Природа творчої обдарованості: концептуальне вирішення проблеми // «Обдарована особистість - пошук, розвиток, допомога»: Мат-ли Міжнар. науково-практ. конф. - К.: Гнозис, 1998. -С. 97-102.
7. Гнатко Н.М. Преобразование потенциальной креативности в актуальную в ходе овладения шахматной игрой: Дисс.... канд. психол.наук. - М.: ИП РАН, 1994. - Машинопис.
8. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб. Питер Ком, 1999. - 368с.
9. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. - Издательство Московского университета, 1991.
10. Ильин Е.П. Психология воли. - Санкт-Петербург, 2000. - 360с.
11. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. - М., 1971. - 280с.
12. Матюшкин А.М. Концепция творческой одарённости // Вопросы психологии, 1989. - №6. - С.29-33.
13. Селиванов В.И. Воля и ее воспитание. - М., 1976.
14. Селиванов В.И. Психология волевой активности. - Рязань, 1974.
15. Фигурная форма А теста творческого мышления Э.П. Торранса - ТТСТ / Под ред. А.М. Матюшкина. - М.: НИИ ОПП АПН - СССР, 1992. - 56с.
16. Чхартишвили Ш.Н. Проблема воли в психологии // Вопросы психологии, 1967. - №4. - С.79.
17. Ярошевский М.Г. Психология творчества и творчество в психологии // Вопросы психологии, 1985. - №6. - С.23.

МАСАЖ І ЙОГО РОЛЬ ПРИ ЛІКУВАННІ СКОЛІОЗУ

**Мельничук А.В.,
Григус І.М.,
Смоляк В.Р.**

*Міжнародний університет «РЕП» імені академіка Степана Дем'янчука,
Рівненський базовий медичний коледж*

Анотація. В статті висвітлена фізіологічна дія масажу на організм підлітків і його роль при лікуванні сколіозу. Результати комплексної оцінки курсу лікування з застосуванням масажу виявили покращання ортопедичного статусу, стабілізацію і зупинку прогресування сколіотичної хвороби. Масаж є одним з ефективних реабілітаційних засобів комплексної терапії дітей, хворих на сколіоз.

Ключові слова: сколіотична хвороба, масаж, лікування.

Аннотация. Мельничук А., Григус И.М., Смоляк В.Р. Массаж и его роль при лечении сколиоза.

В статье освещено физиологическое действие массажа на организм подростков и его роль при лечении сколиоза. Результаты комплексной оценки курса лечения с применением массажа определили улучшение ортопедического статуса, стабилизацию и остановку прогрессирования сколиотической болезни. Массаж является одним из эффективных реабилитационных средств комплексной терапии детей, больных на сколиоз.

Annotation. A. Mel'nychuk, I.M. Grigus, V.R. Smolyak. Massage and it's role in treatment of scoliosis.

Physiological effect and role of massage in the adolescent's organism is enlighten in treatment of scoliosis. The complex evaluation of treaty course with the use of